

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ТАРЫХ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ИСТОРИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. HISTORY

e-ISSN: 1694-867X

№1(4)/2024, 69-74

УДК: 930.1:378 (575.2)

DOI: [10.52754/1694867X_2024_1\(4\)_8](https://doi.org/10.52754/1694867X_2024_1(4)_8)

**НАУЧНАЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИСТОРИКА-УЧЕНОГО
ТАШМАНБЕТА КЕНЕНСАРИЕВА В ОШЕ**

ТАРЫХЧЫ-ОКУМУШТУУ ТАШМАНБЕТ КЕНЕНСАРИЕВДИН ОШТОГУ ИЛИМИЙ
ЖАНА ПЕДАГОГИКАЛЫК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНӨН

THE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF HISTORIAN-SCHOLAR
TASHMANBET KENENSARIEV IN OSH

Арстанов Сабыркул Абдиманопович

Арстанов Сабыркул Абдиманопович

Arstanov Sabyrkul Abdimanovich

Тарых илимдеринин кандидаты, доцент, Ош мамлекеттик университети
Кандидат исторических наук, доцент, Ошский государственный университет
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Osh State University

Sarstanov@oshsu.kg

НАУЧНАЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИСТОРИКА-УЧЕНОГО ТАШМАНБЕТА КЕНЕНСАРИЕВА В ОШЕ

Аннотация

Бул макалада белгилүү тарыхчы жана окумуштуу Ташманбет Кененсариевдин Ош шаарында жүргүзгөн илимий жана педагогикалык ишмердүүлүгү терең талданат. Макалада анын Кыргызстанда, анын ичинде Ош мамлекеттик университетинде илимдин жана билим берүүнүн өнүгүшүнө кошкон салымы, айрыкча тарых илиминдеги жетишкендиктери жана педагогикалык тажрыйбасы чагылдырылган. Автордун илимий изилдөөлөрү жана Ош мамлекеттик университетинде аткарган иштери да кенен баяндалып, алардын учурдагы коомдук жана билим берүүчү мааниси талкууланган. Т.Кененсариевдин жетекчилигиндеги илимий иштер жана анын тарыхый-методологиялык изилдөөлөрүнүн натыйжалары да макалада терең изилденет. Ошондой эле, анын илимий кызматкерлерди тарбиялоо жаатындагы ролу баса белгиленген.

Ачкыч сөздөр: Ташманбет Кененсариев, илимий ишмердүүлүк, педагогикалык тажрыйба, Ош мамлекеттик университети, тарых илими, Кыргызстан, билим берүү, методология, студенттерди окутуу.

**ТАРЫХЧЫ-ОКУМУШТУУ ТАШМАНБЕТ
КЕНЕНСАРИЕВДИН ОШТОГУ ИЛИМИЙ ЖАНА
ПЕДАГОГИКАЛЫК ИШМЕРДҮҮЛҮНӨН**

**THE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL
ACTIVITIES OF HISTORIAN-SCHOLAR
TASHMANBET KENENSARIEV IN OSH**

Аннотация

В данной статье подробно анализируется научная и педагогическая деятельность известного историка и ученого Ташманбета Кененсариева в городе Ош. В статье отражен его вклад в развитие науки и образования в Кыргызстане, в частности, в Ошском государственном университете, а также его достижения в области исторической науки и педагогический опыт. Также подробно рассмотрены научные исследования автора и его работа в Ошском государственном университете, обсуждено их современное общественное и образовательное значение. В статье глубоко изучены научные работы под руководством Т.Кененсариева и результаты его историко-методологических исследований. Также подчеркнута его роль в подготовке научных кадров.

Abstract

This article provides an in-depth analysis of the scientific and pedagogical activities of the renowned historian and scholar Tashmanbet Kenensariiev in the city of Osh. The article highlights his contribution to the development of science and education in Kyrgyzstan, particularly at Osh State University, and his achievements in the field of historical science and pedagogical experience. The author's scientific research and work at Osh State University are also thoroughly examined, with a discussion of their current social and educational significance. The article delves into the scientific works supervised by T. Kenensariiev and the results of his historical and methodological research. Additionally, his role in the training of scientific personnel is emphasized.

Ключевые слова: Ташманбет Кененсариев, научная деятельность, педагогический опыт, Ошский государственный университет, историческая наука, Кыргызстан, образование, методология, подготовка студентов

Keywords: Tashmanbet Kenensariiev, scientific activity, pedagogical experience, Osh State University, historical science, Kyrgyzstan, education, methodology, student training.

Ош шаарындагы Ош мамлекеттик университети Кыргызстандагы эң алгачкы жогорку окуу жайлардын бири болуп саналат. Анын тарыхы 1939-жылы 10-августта Кыргыз ССРинин Эл комиссарлар советинин токтому менен ачылган эки жылдык Мугалимдер институту менен башталат. Ош мугалимдер институтунда алгач 3 факультет: тарых, филология жана физика-математика факультеттери болуп, 10 окутуучудан жана 150 студенттен турган чакан жамаат менен өз жумушун баштаган [4].

Азыр тарыхка айланган бул мезгил айрыкча Түштүк Кыргызстандын билим берүү мейкиндигиндеги өтө татаал, ошону менен бирдикте олуттуу бурулуш жылдардан болгон. Коомдук турмуштагы прогресстердин көпчүлүгү мугалимдердин армиясына көз каранды болгон. Тарыхый фактылар тастыктагандай, мугалим билим берүүчү гана эмес, кыргыз жеринде жаңы коомдук – экономикалык мамилелерди орнотууда мамлекеттин эң негизги таянычы катары каралган. Айыл жерлеринде мугалим окуучулар үчүн гана эмес бүтүндөй калк үчүн жаңы доордун жарчысы, илим билимдин жаңылыктын жандуу образы, маданият таратуучу, маданият жаратуучу субъект катары кабылданган.

Жылдан-жылга өсүп бараткан эл агартуу системасынын муктаждыктарын өз мезгилинде татыктуу аткарып келген, мугалимдер институттары кийинчерээк коомдук турмуштун өсүп-өнүгүүсүн канааттандырбай калган. 1950-жылдардын башында СССРде педагогикалык билим берүү тармагы реформаланып, өз алдына коюлган милдетти ийгиликтүү аткарышкан мугалимдер институттары жабылышкан же толук орто мектептер үчүн адистерди даярдоочу педагогикалык институттар болуп өзгөртүлө баштаган. СССР Министрлер Советинин 1951-жылдын 24-майындагы №1759 токтомуна, Кыргызстан КП БКнын жана Кыргыз ССРинин Министрлер Советинин 1951-жылдын 26-июнь айындагы №511–193/1 токтомуна ылайык Ош мугалимдер институту - Ош мамлекеттик педагогикалык институту катары кайра түзүлгөн [4].

Жаштардын тагдырына, талантына, таамай таасирин тийгизип, келечегине кемеңгерлик жол көрсөтүп келген тажрыйбалуу мугалимдер, доцент, профессорлор анын чыныгы байлыгы, башкы дөөлөтү экендиги талашсыз. Тарыхка сереп салсак, бул жагынан ОшМУ ар дайым ооматтуу болуп келгенин көрөбүз. Университет тарыхында өздөрүнүн татыктуу эмгеги менен айырмаланган бир катар инсандардын арасында тарых илимдеринин доктору, профессор Ташманбет Кененсариевдин ысмы орун алып келет.

Агай бир топ жыл Республикабыздын жогорку билим берүү чөйрөсүндө үзүрлүү эмгектенүү менен бирге илим менен да кызуу алектенип, барандуу эмгектерди жаратты. Өз эмгек жолунда агай Кыргыз улуттук университети, Ош мамлекеттик университети, Жалал-Абад мамлекеттик университети, Кыргыз-Орус (Славян) университети, Дипломатиялык академия ж.б. жогорку кесиптик билим берүү мекемелеринде иштеди. Болгондо да жетекчи кызматтарда ректор, проректор кызматтарында эмгектенип, ошол окуу жайлардын ар тараптуу өнүгүшүнө чоң салым кошкондордун катарын толуктайт. Педагогикалык ишмердиги менен катар эле, тарых илиминин актуалдуу маселелерин изилдөөнү уюштурууда да айгайдын эмгеги өзгөчө ийгиликтүү болду десек жаңылышпайбыз.

Ушул жерден Ташманбет агайымдын Ош шаарындагы Ош мамлекеттик университети (ОшМУ) менен байланышына токтоло кетким келди. Агайдын да, анын шакирти катары менин да өмүр жолубузда бул окуу жайдын орду чоң деп ойлойм. Агай бир топ жыл (1985-2006) ОшМУда улук окутуучулуктан баштап бөлүм башчы, декан, проректор кызматтарында эмгектенди. Докторлук диссертациясын да Ошто иштеп жүрүп ийгиликтүү коргоду, алгачкы аспиранттары да ушул жерде агайга шакирт болушту. Ал шакирттеринин арасында мен да

кошулганыма, өз мезгилинде агайым жетектеген факультетти азыр шакирти катары мен жетектеп жатканыма сыймыктанам.

ОшМУнун тарых факультетинде агай декан болуп иштеген мезгилде (1988-1993) окуу-тарбиялык иштер менен бирге тарых илимдеринин актуалдуу маселелерин изилдөөгө, структуранын материалдык-техникалык базасын чыңдоого чоң көңүл бурула баштаган. Мисалы, 1989-жылы Т.Кененсариев тарабынан тарых факультетинин студенттери үчүн “Студенттин илимий изилдөө иштери” окуу-усулдук колдонмосу даярдалып, кыргыз жана орус тилдеринде басылып чыккан. Бул колдонмо узак жылдар бою илимге кызыккан жаштар үчүн алгачкы багыт берүүчү курал катары пайдаланылып келди.

Дагы бир фактыны белгилеп кетпесек болбойт. Ошол кездеги тарых факультетинин студенттери агайдын тарыхый карталарды плакаттарга өз колу менен чоңойтуп тартып, атайын картаграфиялык фонд даярдагандыгын азырга чейин эскерип келишет. Бул мезгилде өлкөбүздө “Кайра куруу” саясаты башталып, билим берүү жаатында да демократиялык системанын белгилери пайда боло баштаган. Мына ушундай кырдаалда, Кыргызстандын түштүгүндөгү жалгыз ЖОЖ болгон Ош мамлекеттик педагогикалык институтун жамаатынын арасында Т.Кененсариев жетектеген тарых факультети айырмаланып турган. Маселен, 1989-жылы тарых факультетинин студенттери Кыргыз ССРинде кыргыз тилине мамлекеттик тил статусун берүүнү алгачкылардан болуп демилгелеп чыгышкан. Бул демилге республикабыздын коомчулугу тарабынан колдоого алынып, 1989-жылы 23-сентябрда Кыргыз ССР Жогорку Совети тарабынан “Кыргыз ССРинин мамлекеттик тили жөнүндө” мыйзамы кабыл алынган.

1991-жылдын 31-августунда Кыргызстандын эгемендүүлүккө ээ болушу менен, улуттук билим берүү системасында бир катар кайра түзүүлөр жана өзгөрүүлөргө жол ачылды. Кыргыз Республикасынын түштүк регионун социалдык-экономикалык жана маданий өнүгүүсүн камсыз кылуу үчүн, 1992-жылдын 17-июнунда Кыргыз Республикасынын Президентинин №202 Жарлыгы менен Ош мамлекеттик педагогикалык институту - Ош мамлекеттик университети болуп кайра түзүлгөн.

1992-жылы окуу жайдын жаңы статусуна байланыштуу, тарых факультетинде да структуралык өзгөрүүлөр жасалган. Факультетте юриспруденция адистиги ачылып, структура тарых-укук факультети аталышына ээ болгон. Жаңы адистикти ачууга тиешелүү ченемдик-укуктук документацияларды даярдоо, материалдык-техникалык жана кадрдык базаны түзүү милдетин декан Т.Кененсариев ийгиликтүү ишке ашырган. Факультетте мурунку кафедралар менен катар «Кыргызстандын тарыхы», «Мамлекет жана укук теориясы» кафедралары жаңыдан ачылган. 1996-1997-жылдары факультетте социалдык иштер, чыгыш таануу адистиктери жаңыдан ачылган. Студенттердин контингентинин бир топ көбөйгөндүгүнө байланыштуу жана заман талабын эске алып, 1996-жылы тарых факультетинен юридика, 2000-жылы философия жана башкаруу технологиялары, 2001-жылы эл аралык мамилелер факультеттери бөлүнүп чыккан.

Т.Кененсариев 1993-1995-жылдары ОшМУнун улук илимий кызматкери (докторант) катарында илимий изилдөө ишин улантып, 1995-1998-жылдары ОшМУнун доценти болуп эмгектенген. Бул аралыкта докторлук диссертациясын даярдап, 1998-жылы 9-апрелде Бишкекте КР УИАсынын Тарых институтунда тарых илимдеринин доктору наамын алуу үчүн илимий диссертациясын ийгиликтүү коргогон. Темасы: “Кыргызстандын XIX кылымдын 50-70-жылдарындагы саясий өнүгүүсү”. Илимий насаатчысы - КР УИАсынын мүчө-кабарчысы, профессор Кушбек Үсөнбаев болгон [1].

1998-жылдан Т.Кененсариев ОшМУнун профессору, 1999-жылдын май айынан ОшМУнун окуу иштери боюнча проректору, 2003-2006-жылдары 1-проректору болуп иштеген. Бул аралыкта ал чоң окумуштуу, таланттуу уюштуруучу катары кыска убакыттын ичинде университетте студенттердин санынын өсүшүнө, кадрдык жана илимий потенциалдын сапаттык жактан жакшырышына, окуу-материалдык, техникалык базанын чыңдалышын жолго коюуга өзүнүн чоң салымын кошо алды. Мисалы, 2002-жылы ОшМУ кезектеги мамлекеттик аттестациядан ийгиликтүү өтүп, 2004-жылы 60тан ашык адистикке жаңы лицензия алган [8]. ОшМУ структуралык жактан өнүккөн: 10 билим берүү жана илим изилдөө институту, 19 факультет, 3 атайын орто окуу жайы болгон, кафедралардын саны 112ге жеткен, 66 адистик боюнча 25 миңден ашуун студент окутуунун 4 түрү боюнча билим алышкан. Алардын 400гө жакыны алыскы чет өлкөлөрдөн келишкен.

ОшМУда бул жылдары илимий иштердин масштабы кеңейип, Ош шаарынын 3000 жылдыгына (2000-ж., сентябрь) жана Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдыгына (2003-ж., апрель) арналган эл аралык конференциялар профессор Т.Кененсариевдин түздөн-түз жетектөөсү менен ийгиликтүү өткөрүлгөн. Университетте жыл сайын чыгуучу монографиялардын, окуу китептеринин, окуу-усулдук колдонмолордун саны да өскөн. Мында Т.Кененсариевдин демилгеси жана жетекчилиги менен чыгарылган “Реннесанс. Все про Ош...” альманахын өзгөчө белгилесек болот. 2005-жылы профессор Т.Кененсариев Улуу Британияда (Кембридж) жайгашкан Эл аралык биографиялык Борбордун “2005-жылдын Эң мыкты педагогу” наамынын лауреаты болгон [3].

Профессор Т.Кененсариев 400гө жакын илимий эмгектердин автору болуп саналат. Анын «Кыргызстандын Орусияга каратылышы», «Кыргызстандын XIX кылымдын 50-70-жылдарындагы саясий өнүгүүсү», «Кокон хандыгы жана кыргыздар», «Искак Асан уулу Полотхан», «Алымкул аталык», «Культурогенез кыргызского народа», «Экономическая политика царского правительства в Кыргызстане во 2-й половине XIX-начале XX вв.», «Менин мамлекетим, Моя страна, My State», Кыргызстан Орусиянын колониясы. (Кыргыздар. 14 томдук. -7-том), “Кыргызстан оторчулук доорунда” ж.б. монографиялары, окуу-усулдук колдонмолору кыргыз, орус, англис, өзбек, кытай, иран тилдеринде жарык көргөн [9].

Агайдын жетекчилигинде Кыргызстандын тарыхынын актуалдуу маселелерин изилдешкен, учурда да изилдөө иштерине активдүү катышып жатышкан 30га чукул докторанттар, аспиранттар жана изденүүчүлөрдөн турган илимий мектеби калыптанды. Агайым шакирттерине дайыма илим жолунда туура жол көрсөтүп тарбиялады. Чындыгында сөз менен эле эмес иши менен тарбиялады. Республикабызда же чет өлкөлөрдө болобу кандай илимий конференциялар ж.б. иш-чаралар болсо дайыма шакирттерин чакырып турчу. Агайдын ушундай колдоосу менен шакирттери өлкөбүздө эле эмес, чет өлкөлөрдө өткөн бир катар эл аралык илимий конференцияларга катышып жүрдүк. Ар бир чоң, кичине болобу илимий иш-чараларга агай дайыма жаңы темаларда, кызыктуу докладдары менен даярданып келип катышчу. Бул агайдын өзүн, илимди терең сыйлаганы деп билем.

Көп жылдар бою агайдын студенти, аспиранты, шакирти болгондуктан, анын кандай устат экенин байкоо мүмкүнчүлүгүнө мен да ээ болдум. Ар дайым агайдын мыкты сапаттарына суктанганымды жашырбайм. Ал бардык чөйрөдө, бардыгы үчүн үлгү боло алды. Жогорку билим берүү системасындагы инновацияларды өздөштүрүү жаатында агай дайыма эң биринчи жана активдүү үйрөнүүчү - устат болду. Өткөн кылымдын 90-жылдары эле Ош шаарында компьютерди колдонгонду эң алгачкылардан болуп агайдын үйрөнгөндүгү

мунун далили. Илим изилдөө процессин оптималдуу уюштурууну ичтен билген чебер илимпоз катары иш алып барды. Кыргыз тарыхнаамасында бир катар концептуалдуу илимий жыйынтыктарды сунуштаган окумуштуулардын алдыңкы катарында экендигин баса белгилеп кетмекчибиз. “Жакшынын көзү өтсө да сөзү, жасаган иши түбөлүк калат” дегендей учурда агайдын экинчи, түбөлөктүү өмүрү башталды. Ал баштаган жумуштар уланып жатат жана дагы улана бермекчи. Агайдын адамгерчилик өрнөктөрү да жаштар үчүн, шакирттери үчүн өзүнчө нуска, чоң сабак болууга татыйт.

Демек жогоруда келтирилген аргумент жана фактылардын негизинде профессор Ташманбет Кененсариевдин Оштогу педагогикалык жана илимий ишмердүүлүгүн белгилөө менен, учурда кыргыз тарыхнаамасында бир катар концептуалдуу илимий жыйынтыктарды сунуштаган окумуштуулардын алдыңкы катарында экендигин баса белгилеп кетмекчибиз.

Пайдаланылган адабияттар

1. Абдрахманов К.Т., Керимов К.К. Кененсариев Ташманбет. Окумуштуу жөнүндө сөз // Кыргыз мамлекетинин кыскача тарыхы жана тарыхчы илимпоздор. -Бишкек, 2003.
2. Асанов У.А., Джуманазарова А.З., Чоротегин Т.К. Кыргызская наука в лицах // Под ред. акад. У.А.Асанова. - Бишкек, 2002.
3. Библиографиялык маалымат (60 жылдык мааракеге карата). КРнын билим берүүсүнө эмгек сиңирген кызматкер, т.и.д., проф. Ташманбет Кененсариев жөнүндө. -Жалал-Абад, 2009.
4. Исаков К., Шаимкулов О. Ош мугалимдер институтунан башталган жол. –Ош, 2014.
5. Кененсариев Ташманбет жөнүндө маалымат // Кыргыз тарыхы. Энциклопедия. - Б.,2003.
6. [Кыргыз тарыхы боюнча кыскача энциклопедия. Бишкек. 2003](#)
7. Ошский государственный университет. 50 лет (1991-2001). Под ред. акад. Б.М.Мурзубраимова. - Ош, 2001.
8. ОшМУ. Билим берүү сапарында 60 жыл. Жооптуу ред. Жумабаева Т.Т. –Ош, 2012.
9. Чоротегин Т. Кокон тарыхын жаңыча жазган агай. Тарыхчы, профессор Ташманбет Кененсариевдин 70 жылдык мааракесине арналган күндөлүк баян // <https://www.azattyk.org/>. 5-сентябрь, 2019-ж.